

225 éve született Kazinczy Ferenc

Kazinczy Ferenc metszetgyűjteménye

Kétszázhuszonöt esztendeje, hogy a jeles író, irodalomszervező és literátor, Kazinczy Ferenc 1759. október 27-én megszületett. Szülőhelye Érsemlyén ugyan, de gyermekkorától kezdve haláláig a Sátoraljaújhely közelében levő Alsóregmecen, majd Széphalmon élt. Tíz évig volt a sárospataki kollégium diákja, s ha a „közleckék” látogatásán, a tanárokkal folytatott séták alatti tanuláson és a buzgó szorgalommal végzett olvasáson kívül maradt még ideje, azt nemes kedvtelésének, a rajzolásnak, festegetésnek szentelte.

Bizonyára ezzel magyarázható, hogy fiatal kora óta élénk érdeklődést tanúsított a festészet, szobrászat iránt. Neves író volt már, s a reformkor frissítő szelleme hatotta át a magyar társadalom és irodalom életét, de a hazai képzőművészetnek messze visszanyuló hagyományai még nem voltak. A művészeti ágak közül az irodalom századok óta a klasszikus alkotások egész sorával dicsekedhetett már a XIX. század elején, a „szépmesterségek” azonban még Kazinczy idejében is csak a nemzeti művészet megalapozásánál ha tartottak. Kazinczy nagyon is érezte ennek a hiányát, ami kitűnik következő panaszkodó soraiból: „Hazámban még nincsenek képművészetek, nincs alakuló akadémiánk, s nagyjainknak egyéb kell, mint festés és rézmetszet.”

Egész életében szenvedélyesen gyűjtötte a rézmetszeteket. Külföldi útjairól: Bécsből, Münchenből, Nürnbergből sohasem tért haza rézmetszetek nélkül. Így aztán amikor 1801. június 28-án kiszabadult a fogságból, akkorára már 1081 darabból álló, igen gazdag és értékes metszetgyűjteménye volt.

Néhány év múlva Regmecről a közeli Kis-Bányácskára költözött, amelynek ő adta a Széphalom nevet. Innen irányította, szervezte két évtizeden át — folyóiratok hiányában levelezéssel — az irodalmi életet. Emiatt és a családi birtokok miatti pereskedés folytán olyan szűkös anyagi helyzetbe került, hogy kénytelen volt pénzzé tenni az egész metszetgyűjteményét. Levelet írt hát 1806. július 28-án egykori iskolája, a sárospataki kollégium főkurátorának, Vay Józsefnek, s megvételre felajánlotta a metszetgyűjteményét és a több mint 1400 kötetes könyvtárát. Abban az esetben, ha Sárospatak nem tudná megvásárolni, a debreceni kollégiumra gondolt, de — amint levelében hangsúlyozta — „az elsőség minden más vevő közt Sárospataké”. „Ez a gyűjtemény — írja Kazinczy — oly kincs, melyet idegen kézre eresztetni helyrehozhatatlan kár, sőt minthogy oly kezek közé juthat, ahol némely darabjai örökösen el lesznek zárva. Haza ellen elkövetett vétek lenne.”

Az iskola főhatósága úgy határozott, hogy Kazinczy könyvtárát és metszetgyűjteményét az író által megszabott 2000 „rhenus forintokért” megvásárolja. A becses anyagot 1807 januárjában maga Kazinczy rakta ládákbába, és szállíttatta szekéren a mintegy 16 kilométerre levő Széphalomról Sárospatakra. Amikor aztán „a vásárt nyélbeütötték”, elégedetten írta: „Örvendezek, hogy ezek a kincsek a Pataki Oskola Thecajába mentek be...”

A metszetek ma is a kollégiumi nagykönyvtár tulajdonában vannak, és annak legbecsesebb értékei közé tartoznak. Minden darabot nagy gondnal papírlapra ragasztott Kazinczy, és tartalmuk, témájuk szerint csoportosítva kötetekbe foglalta. Eredetileg 30 kötet volt, de azóta az egyik — ismeretlen módon — elveszett. Így a ma meglévő 29 kötet 461 arcképet és címert, 363 vár, város és csata rajzát s 119 különféle térképet tartalmaz. Az elveszett kötetben tehát további 138 metszet volt.

Az ábrázolt személyek közül időrendben az első a 10. században élt Pilgrim passauai püspök, egy, a XVII. században készült rézmetszeten. A legkésőbbiek a XVIII. század végén, a XIX. század elején élt emberek, tehát Kazinczy kortársai, köztük például Ráday Gedeon, Virág Benedek, Dugonics András vagy Mária Terézia rézmetszete, több változatban: hol egész alakban, hol csak derékig, jobbra vagy balra fordulva, hol pedig lóháton, bal felé vágatva, háttérben a Dunával rajzolták meg a rézmetszők, akik közül kettőnek a neve is fel van tüntetve a kép alján, éspedig A. Fridrich és Jacob Adam.

A művek keletkezésének idejét tekintve legrégebb a gyűjteményben a Castren Pált, az 1438-ban meghalt híres jogtudóst ábrázoló egykorú fametszet. A lap hátán latin nyelvű ösnyomtatvány szövege olvasható. Ugyancsak ismeretlen korabeli rézmetsző műve a XV. század közepéről az V. László magyar királyt megörökítő kép, félig balra forduló, koronás alak. A kép alatt négy soros latin vers maradt fenn.

A középkori művek szerzőinek többsége ismeretlen. Az alkotások alján csak elvéve található egy-egy művész neve vagy monogramja, például az I. Ferdinánd királyt ábrázoló kép alatt Hieronymus Cock, az 1510-től 1570-ig élt antwerpeni festő; a szigetvári hőst, Zrinyi Miklóst megörökítő Paulus Fürst; a Báthory István lengyel királyt ábrázoló kép alján — négy soros olasz szöveg után — a rézmetszet készítőjének, Domenico-Zenoninak a neve olvasható.

A XVII. századtól kezdve aztán mind gyakrabban találkozunk a rézmetszőművészek a nevével. Sok műve megtalálható a gyűjteményben a XVI. századból a híres augsburgi művészcsalád két tagjának, Lucas és Wolfgang Kiliannak, akik több Habsburg királyról és magyar főúrról készítettek rajzot. A 17. századot Daniel Meisner cseh, Elias Widemann bécsi, Cornelius Meyssens holland és Lucas Schnitzer nürnbergi rézmetszők alkotásai képviselik a gyűjteményben.

Egyik-másik uralkodóról, fejedelemről, nemzeti hősről, jeles történelmi személyiségről 10—15, I. Lipótról például 34 rézkarc is készült. Több, korabeli metszet ábrázolja Zrinyi Miklóst, a szigetvári hőst, egyszer teljes álló alakban, másszor lóháton vágatva, háttérben a

Buda és Pest ostroma 1602-ben. Egykorú rézmetszet Kazinczy gyűjteményéből. (Magi Antal reprodukciója) Lásd még a belső borító képeit.

Mura folyóval és a levágott fejű törökökkel. De néhány Zrínyi-mellkép is található a gyűjteményben. Olyan metszetek is vannak, amelyeknek a hátán közli Kazinczy a rézmetsző rövid életrajzát és művészetének méltatását is.

A városokat, várakat, várostromokat, csatákat megőrkítő metszetek ismertetésénél ugyanazt az eljárást követi Kazinczy, mint amelyet a történelmi alakok esetében használt. Latinul vagy németül közli az esemény leírását, a rézmetsző nevét és munkásságának fontosabb sajátosságait. Az ebbe a csoportba tartozó művek túlnyomó többsége a török hódoltság, a törökök elleni küzdelmek korából meríti témáját: Belgrád, Bécs, Szigetvár, Gyula, Eger, Visegrád, Temesvár stb. ostromát ábrázolja, különböző csatajeleneteket örökít meg. A legtöbbjük alján a művész neve is olvasható, és sok közülük közvetlenül az esemény után készült, tehát egykorú alkotás. Tokaj ostromáról például négy, Gyula várának a török által 1566-ban történt bevételéről három, Szigetvár ostromáról két egykorú rézmetszet gazdagítja a gyűjteményt.

Nagy értékűek a gyűjteményben található térképek is, amelyek közül a legrégebb a Dunántúlt ábrázolja a törökök 1566. évi hadjárata idején, a legkésőbbi pedig Bécset és környékét mutatja be 1803-ban. A közbeeső 250 esztendőből sok egykorú térképet gyűjtött össze Kazinczy Európának csaknem mindegyik országáról. Természetesen elsősorban Magyarország érdekelte. Érthető tehát, hogy negyvennél több olyan, rézbe karcolt térkép található a gyűjteményben, amely hazánkat a maga egészében ábrázolja, vagy csak egyes országrészeket mutat be. A térképkészítők bécsi, augsburgi, müncheni, nürnbergi, brémai vagy holland és cseh mesterek, de két magyarral is találkozunk köztük, éspedig Hontér János és Zsámboky (Sambucus) János személyében.

Különleges darabja a Kazinczy-féle térképgyűjteménynek Comenius Amos Jánosnak a térképe, aki hazajáról, Morvaországról készített térképet 1664-ben. Címirata fent a jobb sarokban a következő: „Moraviae nova et post omnes priores accuratissima delineatio”, vagyis „Morvaországnak új és az összes korábbiak után igen nagy gondossággal készült térképrajza”. Értékét növeli az a körülmény, hogy a szemléltetőeszközökkel, kísérletekkel végzett oktatási módszert meghonosító világhírű pedagógus 1650 és 1654 között a sárospataki kollégiumban tanított.

A Kazinczy gyűjteményében fennmaradt 943 réz- és fametszetnek nemcsak művészeti, hanem történelmi, földrajzi és általában kulturális jelentősége felbecsülhetetlen. Hiszen nem egy olyan alkotás van köztük, amely egy-egy ismert vagy kevésbé ismert történelmi személyiséget — alakjának eddig esetleg teljesen ismeretlen ábrázolásával — közelebb hozza az utókorhoz. Ugyanez mondható el a városok, városrészek rézbe metszett látképéről, a várakról készült XVI—XVIII. századi metszetekről, várostromokról, csataképekről.

Kazinczy Ferencnek a történelem iránti különös érdeklődését tanúsító metszetgyűjteménye hasznos forrásanyagul szolgálhat napjainkban a múltunk kutatásával és műemlékeinek felújításával, helyreállításával foglalkozó tudomány számára.

Hegyí József

Lőportartó, Tarcastalva

Lőportartó, Csikszereda
(Szentés Vidorné rajza)